

ԿԱՐԾԻՔ

Մարիամ Ռուբենի Վարդանյանի

**«Հայկական եկեղեցիների Մուրբ սեղանի ծիսական առարկաների գեղարվեստական
նկարագիրը (ըստ ռումինահայոց թեմի հավաքածուների)» թեմայով
ատենախոսության վերաբերյալ, ներկայացված
ԺԷ.00.03 - «Կերպարվեստ, դեկորատիվ և կիրառական արվեստ, դիզայն»
մասնագիտությամբ արվեստագիտության թեկնածուի գիտական աստիճանի
հայցման համար**

Մարիամ Վարդանյանի ատենախոսությունը նվիրված է հայկական եկեղեցիների Մուրբ սեղանի ծիսական առարկաների համալիր ուսումնասիրությանը՝ ըստ ռումինահայոց թեմի հավաքածուների:

Թեման միանգամայն արդիական է, քանի որ հայկական կիրառական արվեստի բաղկացուցիչ մասը կազմող այդ առարկաները մինչ օրս չեն ենթարկվել մասնագիտական համակողմանի հետազոտության: Հետևաբար, ատենախոսության մեջ ներկայացված ու վերլուծված նյութը գրեթե ամբողջությամբ, եզակի բացառություններով, պետք է դիտարկել որպես գիտական նորույթ:

Ատենախոսությունն աչքի է ընկնում ուսումնասիրվող նյութի լավ իմացությամբ: Մարիամ Վարդանյանը ոչ միայն լուսանկարել, չափազրել ու մանրամասնորեն նկարագրել է ծիսական այդ առարկաները՝ Ավետարանների կրկակազմերը, խորանախաչերն ու խորանի ճաճանչները, մասանց խաչ և աջ պահարաններն ու տապանակները, մոմակալներն ու կանթեղները, սկիհներն ու մաղզմաները, այլև կազմել է դրանց գիտական անձնագրերը, կատարել դրանցից շատերի թվագրումն ու որոշարկումը՝ հենվելով արվեստաբանության մեջ լայնորեն կիրառվող և տվյալ դեպքում առավել արդյունավետ բաղադրական վերլուծության մեթոդի վրա:

Արվեստաբանական, պատմա-տեսական ու մշակութաբանական արժեքից բացի, Մարիամ Վարդանյանի ատենախոսությունն ունի նաև գործնական նշանակություն, քանի որ այստեղ ներկայացված ծիսական տարատեսակ ու տարաբնույթ առարկաները կարող են ծառայել որպես վստահելի կողմնորոշիչ նմուշներ հայկական եկեղեցական նմանատիպ այլ առարկաների հետագա ուսումնասիրության, դրանց թվագրման ու որոշարկման համար:

Ատենախոսին հաջողվել է հասնել իր առջև դրված նպատակներին ու լուծել առաջնահերթ մի շարք խնդիրներ, որոնցից հատկապես կարևոր են հայկական եկեղեցու Մուրբ սեղանին դրվող առարկաների հիմնական տեսակների գեղարվեստական

արժանիքների բացահայտումը, ինչպես նաև դրանց խորհրդավոր նշանակության ու ծիսական կոնկրետ գործառույթների պարզաբանումը:

Ատենախոսության հիմնադրույթներն արտացոլվել են Հայաստանում և արտասահմանյան մի շարք երկրներում հրատարակվող՝ այդ թվում միջազգային գիտատեղեկատվական շտեմարաններում ընդգրկված, գիտական բարձր վարկանիշ ունեցող հանդեսներում ու ժողովածուներում հայերեն և անգլերեն լեզուներով լույս տեսած հոդվածներում և զեկուցվել միջազգային զանազան գիտաժողովներում:

Ատենախոսությունը բաղկացած է ներածությունից, ենթագլուխների ու պարագրաֆների բաժանված երեք գլխից, եզրակացություններից, օգտագործված հայերեն և օտարալեզու գրականության ընդարձակ ցանկից և առանձին հավելվածից՝ խնամքով ընտրված գունավոր բարձրորակ լուսանկարներ պարունակող պատկերագրքից:

Ուսումնասիրության հիմնական բովանդակությունը, կարևոր դրույթներն ու եզրահանգումներն իրենց համարժեք արտացոլումն են գտել ատենախոսության սեղմագրում:

Աշխատության առաջին գլուխը նվիրված է հայկական եկեղեցու Սուրբ սեղանին պարտադիր դրվող ավետարանների՝ գեղարվեստական արժեք ներկայացնող արձայակերկնակազմերին, որոնց մեծ մասը պատրաստվել է 18-19-րդ դարերում, և որոնք Մարիամ Վարդանյանը դասակարգել է հիմնական երկու տեսակի. ա) ամբողջական թիթեղներով կրկնակազմեր և բ) մետաղյա առանձին դրվագներից կազմված կրկնակազմեր: Ապա նա կանգ է առել դրանց տեխնիկական կատարման, գեղարվեստական հատկությունների, դրանցում դրսևորված ազգային ավանդույթների և արևելյան ու արևմտյան արվեստների ազդեցության վրա: Ատենախոսի կարծիքով՝ այդ արտաքին ազդեցությունները նպաստել են ինչպես հայկական եկեղեցու Սուրբ սեղանի նկատելի փոխակերպմանը, այնպես էլ առարկաների նոր տեսակների ձևավորմանը: Ավետարանների հայկական առանձին կրկնակազմերի գեղարվեստական և պատկերագրական համակարգերի վրա իր որոշակի դրոշմն է դրել նաև եվրոպական տպագիր գիրքը: Առանձնակի հետաքրքրություն են ներկայացնում Կոստանդնուպոլսի գեղարվեստական դպրոցում ձևավորված ավետարանների, մասնավորապես՝ մետաղյա տարանջատ դրվագներից պատրաստված Յուդաբերից ավետարանների կրկնակազմերը:

Ատենախոսության երկրորդ գլուխը նվիրված է հայկական եկեղեցու Սուրբ սեղանին պարտադիր առկա այլ առարկաների՝ մասնավորաբար հայկական (այդ թվում սեռականաձև), տեղական՝ հենց Ռումինիայում պատրաստված, սակայն հայկական ակներև

ծագում, հայատառ արձանագրություններ ունեցող, այսպես կոչված «Աթոսյան»՝ մետաղյա շրջանակներում ամփոփված, բյուզանդական արվեստի ավանդույթները մասնակիորեն պահպանած փայտե, ինչպես նաև ռուսական, առավելապես մոսկովյան արծաթագործ վարպետների անվանական կնիքները կրող խորանախաչերի ու դրանց տարատեսակների տիպաբանությանը, գեղարվեստական յուրակերպ ոճին, ինչպես նաև միջմշակությամբ փոխադարձ ազդեցություններին:

Նույն գլխում, առանձին ենթագլխով, դիտարկվում են խորանի միակողմանի, երկկողմանի և թափանցիկ ճաճանչները՝ պատվանդանին հենված, ճառագայթներով շրջանակված դրվագազարդ կլոր կամ օվալաձև թիրթիղները: Ատենախոսը գտնում է, որ դրանք հայկական եկեղեցական ավանդույթի վաղ բաղադրիչներ չեն, քանի որ «ձևավորվել և օգտագործվել են հայկական եկեղեցում արևմտյան եկեղեցու ազդեցությամբ, ամենայն հավանականությամբ՝ 17-րդ դարից հետո» (էջ 110):

Ատենախոսությունը եզրափակող երրորդ գլուխը նվիրված է Սուրբ սեղանին ոչ պարտադիր դրվող ծիսական առարկաներին՝ մասանց խաչ և աջ պահարանների ու տապանակների, սկիհների ու մաղզմանների տարատեսակներին, ինչպես նաև դրանց գեղարվեստական ու ոճական առանձնահատկություններին:

Հայոց եկեղեցում մասանց պահարանների ամենատարածված տիպը հավասարաթև խաչ-պահարանն է, որը հայտնի է նաև բյուզանդական ու ռուսական եկեղեցական ավանդույթներում:

Ինչ վերաբերում է աջ-պահարաններին, ապա ռումինահայոց թեմի հավաքածուներում պահվում են դրանցից երկուսը, որոնցից մեկը Սուրբ Հովհաննես Մկրտչի մասունքը պարունակող՝ 19-րդ դարում ստեղծված տեղական գործ է: Ընդհանուր առմամբ աջ-պահարանի արտաքին ձևավորումը կրում է նույն դարաշրջանի ռումինական արծաթագործության ազդեցությունը:

Անդրադառնալով Բուխարեստի Սուրբ Միքայել և Գաբրիել հրեշտակապետերի հայկական եկեղեցուն կից գործող «Վիկտորյա և Հովսեփ Դուղյան» գրադարան-թանգարանի՝ 1799 թվականին ստեղծված թիվ 172 տապանակին, ատենախոսը նշում է, որ դա դրվագման և գուգաթելի տեխնիկաներով պատրաստված, քրիստոնեական բազմազմբեթ եկեղեցու տեսքով ուղղանկյուն տուփ է, որի գործառույթն ու սրբազան նշանակությունն առայժմ վերջնականորեն պարզաբանված չեն: Հայկական հայտնի տապանակների շարքում իր կառուցվածքով, պատկերազրական համակարգով ու գեղարվեստական հարդարանքով եզակի այդ տապանակը կարող է մեկնաբանվել որպես

Երկնային Երուսաղեմի խորհրդանշան:

Ատենախոսության երրորդ գլխի վերջին ենթագլխում խոսվում է Ռումինահայոց թեմի հավաքածուներում պահպանված սկիզբների ու մաղզմանների մասին, որոնք ևս կարևոր նշանակություն ունեն 18-19-րդ դարերի հայկական եկեղեցական արծաթագործության բազմակողմանի ուսումնասիրության համար:

Սկիզբների հայկական նմուշներից շատերն ստեղծվել են Կոստանդնուպոլսի ու Վասպուրականի դպրոցներում և իրենց պատկերագրությամբ սերտորեն կապված են Հայ Առաքելական եկեղեցու յոթ խորհուրդներից մեկի՝ Սուրբ Հաղորդության հետ:

Մաղզմաները սովորաբար ունեն պարզ ձևավորում՝ ոսկյա կամ արծաթյա ափսեների տեսքով:

Ատենախոսի՝ 26 կետից բաղկացած եզրահանգումներն ամփոփում և ի մի են բերում ուսումնասիրության կարևոր արդյունքները:

Գրականության ցանկում ընդգրկված բոլոր աղբյուրները հղված են ինչպես ատենախոսության բուն շարադրանքում, այնպես էլ տողատակերի մեկնություններում:

Բարձր գնահատելով Մարիամ Վարդանյանի և նրա գիտական ղեկավարի՝ արվեստագիտության դոկտոր, պրոֆեսոր Լևոն Չուգասյանի երկարատև բարեխիղճ աշխատանքի հանրագումարը հանդիսացող սույն ատենախոսությունը, միևնույն ժամանակ ունենք մասնակի երկու նկատառում:

- Ատենախոսության ներածության մեջ առանձին կետով (էջ 7-8) ներկայացված են հեղինակի օգտագործած գիտական հիմնական մեթոդները. «արվեստաբանական համալիր վերլուծությունը, այն է՝ նկարագրական, աղբյուրագիտական, համեմատական, տիպաբանական, պատկերագրական, ռճական, տեխնիկական, պատկերաբանական մեթոդները», ինչպես նաև «պատմական մեթոդը» («исторический метод»), որը, մեր կարծիքով, ճիշտ կլինեի փոխարինել «պատմականության մեթոդ» («метод историзма»)՝ գիտական առավել հստակ եզրույթով: Ի դեպ նկատենք, որ աշխատության մեթոդաբանությանը վերաբերող այդ կարևոր կետը դուրս է մնացել ատենախոսության սեղմագրից:
- Ատենախոսության սեղմ, 3-4 տողանոց եզրակացությունները (էջ 163-165) կարելի էր համախմբել և ներկայացնել մի քանի առավել ընդարձակ կետերով:

Մեր նկատառումները բնավ չեն նվազեցնում կամ հարցականի տակ դնում ատենախոսության գիտական արժեքը: Ուստի, գտնում ենք, որ Մարիամ Ռուբենի Վարդանյանի «Հայկական եկեղեցիների Սուրբ սեղանի ծիսական առարկաների

գեղարվեստական նկարագիրը (ըստ ռումինահայոց թեմի հավաքածուների)» թեմայով
ատենախոսությունն իր գիտական բարձր մակարդակով լիովին համապատասխանում է
Հայաստանի Հանրապետությունում գիտական աստիճանաշնորհման կանոնակարգի 7-րդ
կետի՝ «գիտության տվյալ բնագավառում կարևոր նշանակություն ունեցող խնդրի լուծում»
պայմանին, իսկ ատենախոսը միանգամայն արժանի է ԺԷ.00.03 – «Կերպարվեստ,
դեկորատիվ և կիրառական արվեստ, դիզայն» մասնագիտության գծով
արվեստագիտության թեկնածուի գիտական աստիճանի շնորհմանը, ինչի համար էլ
միջնորդում ենք Արվեստի ինստիտուտի 016 մասնագիտական խորհրդի հարգարժան
անդամներին:

Պաշտոնական ընդդիմախոս՝

Արվեստի ինստիտուտի գիտական ղեկավար,

ՀՀ արվեստի վաստակավոր գործիչ,

ՀՀ ԳԱԱ թղթակից անդամ,

արվեստագիտության դոկտոր, պրոֆեսոր՝

Արարատ ԱՂԱՍՅԱՆ

Արվեստի ինստիտուտի գիտական ղեկավար, ՀՀ արվեստի վաստակավոր գործիչ, ՀՀ
ԳԱԱ թղթակից անդամ, արվեստագիտության դոկտոր, պրոֆեսոր Արարատ Աղասյանի
ստորագրությունը վավերացնում եմ՝

Արվեստի ինստիտուտի տնօրենի ժամանակավոր պաշտոնակատար՝

արվեստագիտության դոկտոր, պրոֆեսոր

Աննա ԱՍԱՏՐՅԱՆ

2 սեպտեմբերի 2026